

ŚREDNIOWIECZE

Nazwa epoki:

Nazwa pochodzi z łacinskiego terminu "medium aevum" - wieki średnie, na początku nazwa miała wydźwięk negatywny, średniowiecze postrzegano jako barbarzyński i mroczny okres zacofania

Ramy czasowe: Europa: V w. - XV w.

Polska: X w. - XV w.

Pojęcia:

Teocentryzm – w centrum zainteresowania znajduje się Bóg, człowiek uznawał Boga za najwyższą wartość, średniowieczna maksyma "memento mori" - "pamiętaj o śmierci" przypominała, że życie ziemskie jest wstępem do wieczności, religijność przenikała każdą dziedzinę życia

Dualizm - świat jest podzielony na dwie sfery: sacrum (wieczna, boska, duchowa, dobra) i profanum (doczesna, ludzka, materialna, zła), dualizm dotyczył też człowieka składającego się z wiecznej duszy i śmiertelnego ciała, **wartości pozytywne:** Bóg, niebo, dusza, cnota, światłość, zbawienie, **wartości negatywne:** Szatan, piekło, ciało, grzech, ciemność, upadek

Uniwersalizm - wszędzie, gdzie docierało chrześcijaństwo, kultura podlegała ujednoliceniu, w całej Europie wznoszono podobne świątynie i budowle ochronne, odmawiano te same modlitwy, istniał jednolity system szkolnictwa, ludzie wykształceni używali wspólnego języka - łaciny, był to język kościoła, elit społecznych, obowiązywał również w szkołach

Wspólne wzorce + jeden język + jedna religia = uniwersalizm Europy

Feudalizm - jednolity system społeczno-polityczny, społeczeństwo było zhierarchizowane – podzielone na stany, które różniły się posiadanymi przywilejami, najbardziej uprzywilejowane stany to duchowienstwo i rycerstwo, naczelnym zadaniem duchowienstwa w średniowieczu było umacnianie wiary, a rycerstwa – walka w jej obronie

Miecz (rycerstwo) + krzyż (duchowienstwo) = symbole średniowiecza

FILOZOFIA:

Augustynizm - opierał się na przekonaniu o dualistycznym charakterze świata (Bóg - Szatan, niebo - piekło), podkreślał rozdarcie człowieka między

cielesnością, a duchowością, szansą dla człowieka miała być asceza (wyrzeczenie się ziemskich przyjemności na rzecz wiary)

Tomizm - wskazywał, że na świecie istnieje ład i hierarchia, człowiek zajmuje na świecie stałe, wyznaczone przez Boga miejsce, naruszenie harmonii świata uznawał za grzech

Franciszkanizm - postulował wiarę radosną, uznawał, że człowiek jest stworzony na podobieństwo Boga i z natury jest dobry

Scholastyka - rozumowe objaśnianie prawd wiary

LITERATURA:

Religijna - służyła krzewieniu i umacnianiu chrześcijaństwa

Dydaktyczna - pouczała, jak żyć, żeby po śmierci zasłużyć na zbawienie

Parenetyczna - wskazywała wzorce osobowe godne naśladowania, w przedstawieniu bohaterów operowała hiperbolą i idealizacją

Anonimowa - autorzy pozostawali anonimowi, ponieważ nie tworzyli dla ziemskiej chwały, ale na chwałę Bożą

Uniwersalna - większość utworów tworzone po łacinie

Alegoryczna - teksty poza znaczeniem dosłownym, zawierały ukryte przesłanie (parabola)

WZORCE OSOBOWE:

Wzorzec	Charakterystyka	Przykład
Asceta	- Wyrzeka się dóbr doczesnych i ziemskich przyjemności, żyje w ubóstwie - Poświęca czas modlitwie i służy bliźniemu, aby doskonalić duszę - Z pokorą znosi krzywdy i upokorzenia - Liczne cuda za życia i śmierci świadczą o jego świętości	Święty Aleksy "Legenda o świętym Aleksym"
Rycerz	- Odważny, waleczny, honorowy - Wiernie służy Bogu, władcy i ojczyźnie - Walczy w obronie wiary	Roland "Pieśń o Rolandzie"
Władca	- Mądry, dobry, sprawiedliwy - Cieszy się autorytetem wśród poddanych	Karol Wielki "Pieśń o

	- Pobożny patriota – troszczy się o kraj i kościół, strzeże suwerenności swojego państwa i walczy z poganami	Rolandzie” Bolesław Chrobry “Kronika polska Galla Anonima”
Dama serca	- Pochodzi z wyższych sfer - Piękna, niedostępna, wyidealizowana - Wielbiona bez nadziei na związek ciał	Izolda “Dzieje Tristana i Izoldy”

MOTYWY:

Danse macabre – “taniec śmierci”, motyw, przedstawiający śmierć, która w tanecznym korowodzie prowadzi przedstawicieli różnych stanów i zawodów, taniec symbolizował równość wszystkich ludzi wobec śmierci niezależnie od ich pochodzenia czy zajmowanej pozycji, przypominał również o nieuchronności przed śmiercią (“memento mori” - “pamiętaj, że umrzesz”, śmierć zazwyczaj była przedstawiana jako gnijące kobiece zwłoki, a później jako szkielet z kosą

Ars Moriendi - “sztuka umierania”, motyw pokazujący jak godnie przygotować się na nadejście śmierci

Stabat Mater Dolorosa - “stała matka boleściwa”, motyw wykorzystywany w średniowiecznej literaturze i sztukach plastycznych, ukazujący cierpienia Matki Boskiej, która stoi pod krzyżem i rozpacza na widok umierającego Jezusa

Deesis - “prośba, modlitwa wstawiennicza”, motyw pośrednictwa wykorzystywany głównie w ikonografii, przedstawiający trzy postaci: Jezusa, Maryję i Jana Chrzciciela, Maryja i Jan Chrzciciel byli pośrednikami między ludźmi a Jezusem

LEKTURY:

Legenda o św. Aleksym

Aleksy pochodził z zamożnego i znanego książęcego rodu rzymskiego. Wyróżniał się chrześcijańskimi zasadami życia, przejętymi od rodziców. Zgodnie z ich wolą poślubił królową. Nie potrafił jednak żyć w związku, zdecydował pójść za głosem serca i już w noc poślubną opuścił młodą małżonkę. Zabrał ze sobą bogactwa i odpłynął okrętem. Po wyjściu na nieznany brzeg, rozdał ubogim wszelkie kosztowności, a sam rozpoczął życie żebracze, siedząc pod kościołem całymi dniami i nocami. Rozpoczął ascetyczny tryb życia, w imię Boga wyrzekając się wszelkich dóbr doczesnych. Pewnego mroźnego wieczoru zlitowała się nad nim Matka Boska i rozkazała klucznikowi otworzenie bram kościoła. Wtedy Aleksy znalazł się w centrum zainteresowania. Nie chciał tego, więc opuścił miasto i rozpoczął wieloletnią tułaczkę. Po latach trafił z powrotem pod bramy rodzinnego domu. Jako żebrak nie został rozpoznany przez rodzinę. Siedział więc w pomyjach i żywił się odpadkami z ojcowskiego stołu. Tak umartwiał się przez szesnaście lat, narażony na ciągłe upokorzenia. Przeczuwając rychłą śmierć w liście spisał dzieje swojego życia. Kiedy zmarł w całym mieście rozzwoniły się dzwony. Jego odejściu do nieba towarzyszyły niezliczone cudy, a wieść o zdarzeniu rozgłaszały małe chłopię. Do ciała zaczęły nawet przybywać procesje, ponieważ miało moc uzdrawiające. Przybywali kardynałowie, biskupi, kapłani, a nawet sam cesarz. Kiedy zauważono kartkę w jego dłoni wielu próbowało ją wyciągnąć. Powiodło się to jednak jedynie żonie zmarłego, przez lata trwającej w czystości i wierności wobec męża. Wówczas dopiero świat poznał dzieje św. Aleksego.

Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią

Polikarp chciał spotkać śmierć w jej realnej postaci i prosi o to Boga. Jego życzenie się spełnia i śmierć objawia się w momencie, gdy zostaje sam w kościele. Mimo próśb i pozornego przygotowania wzywającego, robi ona na mędrцу takie wrażenie, że pada jak nieżywy. Śmierć wygląda jak rozkładający się trup kobiety. Gdy Mistrz już otrząsa się z pierwszego wrażenia, pyta postać, czy nie dałoby się jej przekupić jakimś dobrym kołaczem. Śmierć wyśmiewa naiwność Mistrza. Wymienia cały szereg osób, które nie dadzą rady jej uciec i mówi, że wszyscy, niezależnie od statusu społecznego, muszą jej ulec. Jednak ci, którzy wiodą pobożny żywot na ziemi, nie muszą się obawiać - czekają ich niebieskie radości.

Rozmowa Mistrza Polikarpa ze śmiercią - motyw *dance macabre*

Z uwagi na wypowiedź Śmierci można Rozmowę Mistrza Polikarpa ze śmiercią zaliczyć do utworów wykorzystujących popularny w średniowieczu motyw *dance macabre*, czyli tańca śmierci. Zwykle w malarstwie pojawiały się obrazy ukazujące krąg ludzi najróżnorodniejszej profesji, począwszy od tych najbardziej znacznych, jak biskupi,

papież czy potężni dostojnicy śmierci, poprzez przedstawicieli różnych rzemiosł, a skończywszy na nędzarzach. Motyw *dance macabre* - zrównanie w obliczu sprawiedliwej śmierci, nieuchronnej dla każdego.

Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu

pojęcia uzupełniające:

epifora - figura stylistyczna polegająca na powtarzaniu tych samych słów na końcu wersu lub zdania.

franciszkanizm - postawa światopoglądowa wyrażająca się ufną miłością do Boga, ludzi i świata przyrody, podjęciem dobrowolnego ubóstwa i głęboką pokorą. Postawa ta powraca do źródeł wiary chrześcijańskiej, mówi, by głosić wiarę i naśladować Jezusa.

antropomorfizacja - typ metafory polegający na nadawaniu elementom świata przyrody cech ludzkich np. zdolność myślenia

encyklika - orędzie napisane przez papieża, adresowane do wiernych, poruszające tematy teologiczne, polityczne, moralne czy społeczne, które dotyczą wszystkich katolików na świecie

O CZYM JEST UTWÓR

Kwiatki świętego Franciszka to cykl anonimowych utworów powstałych na przełomie XIII i XIV wieku. Utwór został napisany po włosku. Tytułowe określenie *kwiatki* odwołuje się do słowa *antologia* - oznaczającego zbieranie kwiatków lub wybór fragmentów. Utwór zawiera krótkie opowiadania opisujące wybrane epizody z życia świętego i jego pierwszych towarzyszy.

Postawa franciszkańska to okazywanie pokory wobec wszechpotężnego i wspaniałego Boga, jako stwórcy, umiłowanie wszystkiego, co żywe, okazywanie dobroci i niesienie pomocy potrzebującym, życie w harmonii z naturą.

Franciszkanizm to koncepcja wiary radosnej.

Pieśń o Rolandzie

Opowieść dotyczy wyprawy władcy Francji, Karola Wielkiego, do Hiszpanii, gdzie chrześcijański król-rycerz walczył z niewiernymi (saracenami), czyli wyznawcami wiary muzułmańskiej. Król niewiernych, Marsyl, wraz z francuskim posłem, Ganelonem, knują spisek przeciwko Rolandowi, ukochanemu rycerzowi Karola. Ganelon okłamuje władcę, że Marsyl jest gotów się poddać i wręcza cesarzowi

symboliczny klucz do Saragossy. Karol Wielki wystawia tylną straż i wyrusza w stronę miasta. Musi się przeprawić przez góry. Tylą strażą dowodzi Roland. Kiedy Karol z wojskami oddala się dostatecznie, na rycerzy Rolanda napadają wojska Marsyla. Choć rycerz dzielnie się broni, nie udaje mu się przeżyć. Ginią także jego rycerze. Karol Wielki mści śmierć ukochanego rycerza. Jest wielkim zwycięzcą, który poskromił Maurów. Zdrajca Ganelon został ukarany.

W utworze został opisany ideał rycerza średniowiecznego. Takim rycerzem jest hrabia Roland - waleczny, odważny, wierny Bogu i królowi, bohater. Podobnym rycerzem, a w dodatku namiestnikiem Boga na ziemi jest cesarz Karol Wielki. Tematem eposu jest bohaterska walka w obronie wiary i honoru.

Kronika polska – Gall Anonim

Uznawana przez badaczy literatury i historyków za najstarszy z polskich tego typu dokumentów "Kronika" Galla Anonima powstawała w latach 1113-1116.

Bodziec do napisania Kroniki, którą Anonim rozpoczyna od dobrze i szeroko funkcjonującego toposu żeglarza pływającego, bo wzbudzonym morzu, co jego sytuację jako autora, który boryka się z ogromnym, bardzo złożonym tematem, jakim już za czasów Bolesława Krzywoustego była historia Państwa Polskiego, wyszły najprawdopodobniej z otoczenia książęcego.

Kronika Galla Anonima zachowuje chronologiczny porządek opowieści o dziejach polski. Gall posuwa się od korzenia drzewa genealogicznego władców Polski, przytacza legendarną historię Popiela, którego pożarły myszy, historię Piasta Kołodzieja, ażeby przejść od nich płynnie do panowania księcia Mieszka i jego syna pierwszego z Bolesławów i jednocześnie pierwszego króla Polski. Narrację swoją w pierwszej części ciągnie aż do narodzin księcia Bolesława Krzywoustego, które miały miejsce za sprawą i cudownym wstawiennictwem świętego Idziego do którego rodzice Krzywoustego - Judyta i Władysław Herman mieli wielkie nabożeństwo.

Druga księga kroniki Anonima obejmuje dzieciństwo i młodość Bolesława Krzywoustego, czyli okres zapoczątkowany jego narodzinami, zakończony w 1109 roku, zaś trzecia ukazuje go już jako dojrzałego władcę, kiedy sprawuje władzę, prowadzi walki i działania wojenne, jawiąc się jako król mądry, dobry i

roztropny. Przedstawia jego boje pod Nakłem na Pomorzu z Pomorzanami, którzy byli dla chrześcijańskich Polaków poganami, co dawało Krzywoustemu dodatkowe zasługi, jako pogromcy niewiernych i krzewicielowi wiary chrześcijańskiej.

W roku 113 księga nagle urywa się bez spodziewanego zakończenia. Kolejne księgi poprzedzają przedmowy w formie trzech listów, po których następują skróty. Autor jest bardzo staranny i świadomy swojego piśmiennictwa i jego wartości, ma wysokie poczucie godności własnej, sam siebie nazywa "pisarzem" "artystą" lub "autorem".

Kronika kładzie duży nacisk szczególnie na imienników władcy, na dworze którego przyszło żyć Anonimowi, a więc Bolesława Chrobrego i Bolesława Śmiałego. Bolesław Chrobry zwany także "Szczodrym" jest bardzo szeroko opisany jako pierwszy z królów polskich, władca mądry i dobry, który zapoczątkował budowanie potęgi Polski, Śmiały opisany jest z oczywistych powodów z mniejszym entuzjazmem, ponieważ stał się przyczyną śmierci świętego biskupa Stanisława ze Szczepanowa.

Autor Kroniki opisuje realia zjazdu gnieźnieńskiego w 1000 roku, kiedy Otton włożył Chrobremu na chwilę na głowę swoją koronę i dał do potrzymania włócznię świętego Maurycego, co było bardzo znaczącym symbolem, ponieważ Bolesław podjął w tym czasie starania o koronę.

Wartość dzieła Galla Anonima jakim jest Kronika jest wprost nieoceniona, stało się źródłem informacji o dawnych czasach państwa polskiego nie tylko dla niego współczesnych, ale przede wszystkim dla potomnych. Kolejny kronikarze mogli z niej czerpać informacje i wiadomości, wpisuje się też ono w nurt parenetycznego piśmiennictwa, które kształtowało wzorce postaw, np. idealnego władcy.

Boska komedia – Dante Alighieri

CZĘŚĆ PIERWSZA – PIEKŁO

Jest noc Wielkiego Czwartku na Wielki Piątek 1300 r. Dante próbuje wyjść z ciemnego lasu, który symbolizuje grzeszne życie. Na jego drodze pojawia się Wergiliusz, który informuje go, że przyszedł po niego na prośbę jego ukochanej Beatrycze. Wergiliusz ma być przewodnikiem Dantego po Piekło i Czyśćcu, na

próg Raju, gdzie oczekiwać będzie na niego niebiańska istota. Dante ma wiele obaw, ale ostatecznie decyduje się na wyprawę.

Bohaterowie przekraczają bramy piekielne. Od razu dobiegają chóry potępionych dusz. Dante pada oślepiony błyskawicą. Rozpoczyna się Wędrówka bohaterów przez 9 kręgów piekielnych:

Krąg		Kto go zamieszkuje
Limbo / Przedpiekle		Miejsce dla tych, którzy w swoim życiu kierowali się dobrem, ale przyszli na świat przed Chrystusem
II		Którzy za życia nie byli w stanie zapanować nad swoimi zmysłami i ulegali ich potrzebom
III		Którzy zgrzeszyli obżarstwem
IV		Którzy źle zarządzali swoim kapitałem: Rozrutnicy i skąpcy, którzy toczyli ciężary poganiani przez diabły, spotykają się ze sobą w połowie drogi i wracają do pracy.
V		Gwałtownicy, którzy nie umieli zapanować nad swoimi emocjami
BRAMA ZAMKNIĘTA PRZEZ DEMONY <i>(zostaje otwarta przez wysłannika nieba)</i>		
VI - Gród Disa		Heretycy, znajdują się w miejscu przypominającym cmentarz, na którym groby płonęły a na nich leżeli przedstawiciele kolejnych sekt (Dante spotyka postaci, które ostrzegają go przed problemami rodzącymi się we współczesnej Florencji)
Dolne piekło	VII	Kiedy Dante trafia do VII kręgu, jest wielkosobotni poranek. Po kolei spotyka potępione dusze morderców, samobójców oraz bluźnierców. Swoją karę odbywają tutaj także sodomici i lichwiarze.
	VIII	Do pokonania jest 10 czeluści, przez które poeci wędrują mostami. Po drodze spotykają uwodzicieli i stręczycieli, pochlebców, handlujących godnościami i urzędami kościelnymi (w tym np. papieża Mikołaja III), wróżbitów z wykręconymi szyjami, oszustów, obłudników (w tym Annasza i Kajfasza), złodziei przeżywających okrutne metamorfozy ciała, zdradzieckich doradców, schizmatyków, budujących niezgodę oraz fałszerzy dręczonych trędem i wrzodami
	IX - Kocy	Najwięksi zdrajcy w historii

	t	
Giudecca to miejsce, gdzie króluje Lucyfer, samo dno piekła. Lucyfer przypomina potwora o trzech paszczach, w których kolejno znajdują się Judasz, Brutus, Kasjusz.		

CZĘŚĆ DRUGA — CZYŚCIEC

Po zakończeniu wędrówki po piekle, Dante i Wergiliusz przenoszą się na drugą półkulę, gdzie zlokalizowany jest Czyściec. Ma on postać góry, przypomina zwężającą się ku górze piramidę.

Czyściec również ma 9 części:

Pierwszą stanowi **przedsionek Czyścća**,

Kolejno bohaterowie przechodzą **7 tarasów czy pięter góry**, w których przebywają grzesznicy:

- ludzie pyszni
- Zazdrośni
- Gniewliwi
- Leniwi
- Chciwi i rozrzutni
- Nieumiarkowani w jedzeniu i piciu
- Zmysłowi

W końcu docierają na szczyt, czyli Raj Ziemski. Tutaj kończy się rola Wergiliusza. Zanim jednak Dante wejdzie do Raju, Katon, który jest strażnikiem Czyścća, każe mu się pozbyć pozostałości piekielnego pyłu.

CZĘŚĆ TRZECIA — RAJ

Przewodniczką Dantego w Raju stanie się teraz **Beatrycze**. Dante nie może się na nią napatrzeć. Beatrycze hamuje jednak jego ekstazę, nakłania go do uważnego spojrzenia. Razem z nią bohater przechodzi kolejne dziewięć niebios.

Bohaterka mówi mu, że ma odrzucić widma, patrzeć głębiej i lepiej. Kochankowie rozmawiają ze sobą czule, Beatrycze tłumaczy mu, jak wygląda raj i struktura wszechświata.

Dante razem z Beatrycze przechodzi kolejne **dziewięć niebios**:

- niebo Księżyca
- Merkurego
- Wenus
- Słońca
- Marsa
- Jowisza
- Saturna
- gwiazd stałych
- Primum Mobile

Razem z Beatrycze docierają do **Empireum**, gdzie przewodnikiem Dantego staje się Bernard z Clairvaux, słynny średniowieczny teolog.

W końcu Dante może oglądać oblicze Boga.